

KRONİK

HUKUK-I ESASİYEYE MEDHAL (II)^{1*2}

AN INTRODUCTION TO CONSTITUTIONAL LAW (II)

Rıza Tevfik³

Ve işçilikte, sınaatta yahut ticarete daha ziyade menfaat gördükleri için o tarafa tevcih-i himmet ederek araziyi ihmal eylemişlerdir denilebilir. Güzel! Fakat Fransa dahi sınaat ve ticarete İngiltere'den büsbütün aşağı kalır bir memleket değildir. Halbuki orada toprak ale'l-umum ahalinin malıdır. Ve servet-i umumiye daha itidal üzere münkasımdır. Ondan maada İngiltere'de vaktiyle ahali toprağa malik idi de sonra sonra sınaate meyl ile elinden çıkarmadı ki zamanımızdan ileri maziye doğru ne kadar yürürsek efrad-ı halkı yalnız topraktan, hemen her türlü hukuk-ı mülkiyetten mahrum görürüz. Demek oluyor ki bu hukuk-ı gayr-ı malkuleden cümlesinin köklerini muharip bir milletin hakk-ı galibiyetinde aramak daha doğrudur.

1 Çeviriyazı: Mehmet KİREMİTÇİ, Necmettin Erbakan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Anayasa Hukuku Anabilim Dalı, E-posta: mkiremitci@erbakan.edu.tr, ORCID: 0000-0002-4112-7986

Yasin YILMAZ, Necmettin Erbakan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Kamu Hukuku Bölümü, E-posta: yasinylimazz@yahoo.com, ORCID: 0000-0002-3742-8743

2 Editörün notu: Bu yazının ilk bölümü, dergimizin 45. sayısında yayımlanmıştır.

3 Rıza Tevfik'e ait anayasa hukukuna giriş ders notlarının ilk kısmında yazarı ve makaleleri tanıttığımız için burada tekrara gerek görmedik. Önceki makalenin sonunda "Mâba'dı var, Edirne Mebusu Rıza Tevfik" şeklinde bir not bulunmaktadır. Bu ikinci kısım da "Geçen nüshadan maba'd" ifadesiyle başlamaktadır. Bu yazının künyesi şöyledir: "Hukuk-ı Esasiyeye Medhal", *Ulum-ı İktisadiyye ve İctimaiyye Mecmuası*, 1 Mayıs 1326 [14 Mayıs 1910], c. I, sy. 5 (17), s. 613-629. (Osmanlıca orijinal metin için bkz.: http://isamveri.org/pdfosm/D01880/1326_17/1326_17_TEVFIKR.pdf)

Fransa Büyük İhtilalde evvela zadedgân sınıfına ibraz-ı husumetle, onların ma‘-hud hukukunu payimâl ederek vücudlarını ortadan kaldırmaya gayret etmeseydi, zannederim ki orada da bugün İngiltere’de olduğu gibi kibârlardan azîm toprak ve çiftlik sahipleri bulunurdu. Başka bir delilimiz daha var. Hırfet ve sınaatin bir memlekette terakkisi ahâd-ı nâsı topraktan mahrum etmedikten maada arazinin kısm-ı küllisini efradın yed-i mülkiyetine tevdi ediyor. Amerika da böyledir. Hürriyet-i medeniye dediğimiz hakkın veyahut nimetin dahi böyle bir tesiri var.

İngilizler, Mısır’ı taht-ı idarelerine almazdan evvel en münbit ve en güzel arazinin sülüsânı Hidiv İsmail Paşa ailesinin [613] mülkü idi. Bu da tetkikât-ı resmiye ile sabit olmuş bir hakikattir. Hürriyet; her ferdin gayretine sekte veren mevânî‘-i siyasiye veya içtimaiyeyi ref‘ etmekle efrad arasında da herkesin istidadınca, gayretince araziye, servete malik olabilmesi ihtimalini bir hakk-ı sarîh olarak vermiş oldu.

Şimdi bu noktada meselenin en mühim ukdesine geldik demektir. Eskilerde de imtiyazât-ı hukukiye bir ekalliyetin elinde idi. Fakat bu hak, o ekalliyetin tabii hakkı değil idi. Kuvve-i kâhire ile gasp ettiği bir hak idi. “Kılıç emeği” demektir. Zira yukarıda arz ettiğim gibi onun menşeiini arayınca netice-i tahkikât galibiyet hakkına müncer oluyordu; ve avamdan bir adam ne kadar müsta‘id, ne kadar zeki ve dirayetli olsa, zadedgânın ancak hizmetkârı olabilirdi; hatta bu zillet bile bir şeref-i imtiyaz sayılırdı.

İhtimal ki onlar namına ailelerinin, servetlerinin idaresini zadedgân deruhte ederdi ve belki de bu itikada bağlı olan biçare halk, kendi zu‘munca bahtiyar yaşardı. Fakat ne onlar ile sıhriyet peyda edebilirdi, ne de o hukuka doğrudan doğruya nail olabilirdi. Bugün insanlar arasında kavga-yı hayat bâki, fakat eskisine nispeten daha âdilânedir. Zira bugün herhangi tabaka-i milletten olursa olsun bir adam idare-i umûrda sairlerine tefevvük edebilecek kadar bir dirayet, bir marifet ibraz ederse, muvaffakiyeti nispetinde o haklara nail olur. Son asrın müteneffiz ve muktedir adamları, terceme-i hâlleri ile tetkik olunursa bunların vakıa bir kısmı yine esasen zadedgân sınıfından çıkar. Fakat bir kısm-ı küllisinin de tamamıyla orta halktan ve hatta fukara takımından yetişmiş kimseler olduğu tebeyyün eder.

Kimisi siyaset aleminde bir iktidar göstermiş ve rütbelere, nişanlara, servete nail olarak kesb-i imtiyaz etmiş, kimisi muamelât-ı sarrafiyede, kimisi de şiirde, sanat aleminde, fennde faikiyetlerini ispat ederek nail-i imtiyaz olmuşlardır. Eğer demokrasiyi bu mana ile telakki etmek [614] lazım gelirse, yani “milletin her tabakasından dahi idare-i umûra kabiliyetli zeki, mümtaz adamlar yetişebilir” demek suretiyle demokrasi iddia olunursa, bundan vâzih bir hakikat olamaz. Çünkü büyük adamların mutlaka zadedgân dediğimiz sınıftan doğması lazım gelmediğine bundan büyük delil ve burhan olamaz ve bu mana ile demokrasi daimi surette medeniyet ve sulhle terakki etmektedir diye iddia olunabilir.

Birinci Napolyon, askerlerine hitaben: “her nefer çantasında bir müşîr bastonu taşıyor” demiş idi ki şu demin telakki ettiğimiz mana ile tamamen demokrasi itikadına muvafık bir sözdür. Yani her nefer hangi sınıf-ı cemaate mensup bulunursa bulunsun, kimin oğlu olursa olsun, gayret ibraz edip yararlık gösterdi mi behemehal müşîriyet alameti olan bastonu ihraza kadar terakki edebilir demektir. Fakat demokrasiyi bu manada telakki etmeyip de iyi-kötü, zeki-ahmak, kabiliyetli-kabiliyetsiz her ferd-i cemaatin aynı derecede idare-i umûra salahiyeti vardır ve binaenaleyh bir re’ye de hakkı vardır manasıyla kabul edilirse ben kendi hesabıma böyle bir demokrasinin hiçbir zaman, hiçbir yerde görülemediğini ve mümkün de olamayacağını, hülâsa batıl idüğünü iddiadan çekinmem.

Binaenaleyh evvelce de söylediğim gibi gerek siyasette, gerek ticarete, gerek sanat ve ilimde tekmil ekseriyeti idare edenler bir avuç ekalliyettir. Bu ekalliyet ise fikrimce en hakîkî, en tabii aristokrasi sınıfını teşkil eder. Akran ve emsâli arasında vechen mine’l-vücut sahihen bahtiyar doğanlar bunlardır. O halde tabirât, teşevvüşe uğradı denilecek! Çünkü burada demokrasi ve aristokrasi manasının hükmü kalmıyor. Vakıa tabiatın mümtaz olarak yarattığı ekalliyete biz aristokrasi tabirini muhik görürsek, tabirâtı teşviş etmiş oluruz. Onun için başka bir lisan ile keyfiyeti ifade ederek “her zaman, her vechile dünyayı idare [615] eden, ekseriyet-i halka hükümet eden muktedir ve faal bir ekalliyet-i mümtazedir” demekle iktifa etmeliyiz. O vakit mesele hallolunur.

Sınaatin terakkisi, sulh ve selametın ve o sayede de hürriyetin teessüs etmesiyle medeniyet-i hakikiye ilerliyor. İlerledikçe de ‘indî ve batıl birtakım hukuk-ı ırsiyeye bedel istidadât-ı mümtaze ve tabiiyenin bahşedeceği hukuk-ı meşrua kaim oluyor. Bu terakki benim fikrimce cemiyetin her ferdine muayyen bir hak vermiyorsa da cemiyetin, o gibi efrad-ı mümtazeye daima vücud verebilmekteki hakkını kat’iyyen teslim etmiş olduğundan umumuna birden bir büyük hak bahşetmiş oluyor ki eski zamanlarda buna hiç nail olamamıştı. Hatta eski demokrasilerin bile bu hususta kusuru müsebbet idi; lakin bu terakkiyât-ı içtimaiyenin verebileceği hak, bu daireyi aşmaz.

Herkese, her ferde idare-i umûr hakkı verilse bile bi’l-fiil o hakkın icrasına imkan bulunamayacağı şöyle dursun, ekseriyet-i halkın böyle bir hakkı hüsn-i isti’mal edemediği de nâ-ma’dud emsali ile sabittir. Avrupa’da [ve] Amerika’da milletın vekili olan parlamento azaları müvekkillerinin tamamen re’y ve arzusu üzere hareket etmiyorlar ve kendilerini tevkil ettirebilmek için parlak yalanlar söylemek, icrası kâbil olmayacak, hatta memleket için müfid olmayacak vaatlerde bulunmakla hilekarlık ediyorlar. Hatta bugün değersiz, hulûssuz ve muzır birtakım adamları bile bir fırka-i ümmete vekil intihab ettirebilmek için re’y sarrafları, intihabât komisyoncuları var. Ondandı maada büyük ticarethaneler; küçüklerini daima minnet altında tuttıklarından re’yelerini kolay kolay istihsal edebiliyorlar.

Büyük ticarethanelerde en mühim müşterilerine muvafık re'y vermekte, itikadât-ı esasiyelerine ittiba'dan ziyade menfaat-ı âniye gördükleri için kolay kolay onlar hakkında re'y veriyorlar. Hatta itikadât-ı esasiyeleri bu menfaatlerine muvafık olacak surette tebeddül ve teşekkül [616] ediyor.

Umum için de hakikat-i hâl budur. Fazla olarak ahali arasında her ne vehile olursa olsun kesb-i temayüz etmiş olan ekalliyet efradına halk daima bir nazar-ı gıpta ve istihsan ile bakıyor ve iktidarını teslim ve muvaffakiyetini tahsin etmek gibi ahval-i vicdaniyeye makrun olduğu için ahalinin bir hissiyâtı onlar hakkında yanlış olarak bir itimad da tevlid ediyor. Fransa İhtilali en ziyade zadedgâna husumet gösterdiği halde müteakıben teessüs eden cemiyet-i milliyede azanın isimlerine bakılırsa yine ekseriyetle milletvekillerinin kibâr takımından intihab olunmuş olması şâyân-ı dikkat bir keyfiyettir, Spencer bunu zikrediyor. Ve İngiltere parlamentosunun Avam Kamarası azasından sülüsânını dahi ya zadedgân sınıfından veyahut büyük ümera-yı askeriyeden müntehab bulunduğunu ve halbuki bu adamların millet tarafından yani menâfi itibariyle bu sınıf-ı halka muarız olan avam tarafından vekil intihab olunduğunu kemal-i taaccüble zikrediyor.

Hülasa tekrar söyleyelim: İnsan sürüsünü idare edenler, ekalliyettir ve maatteessüf daima da böyle olacaktır. Medeniyetin zerre kadar bunda dahli yoktur. Çünkü medeniyet, min cihetin ahval-i içtimaiyeyi tesviyeye mail olsa bile istidadât-ı fitriyeye, kabiliyât-ı tabiiyeye doğrudan doğruya zerre kadar tesiri olmadığından ve iktidarsız halk ile mümtaz olan ekalliyet arasındaki fark-ı nisbî daima mevcut ve hatta sabit ve hatta gittikçe mütezâyid bulunacağından ilâ ahiri'd-deverân bu ekalliyet-i mümtazenin elinden tahlis-i giribân edilemeyecektir gibi görülüyor.

Umum-ı halkın her ferdinin aynı derecede ve her hususta nail-i hukuk olması bir hakikat değil, bir hayaldir. Hakikat değil, çünkü tarih bize daima bunun aksini gösteriyor. Nitekim evvelce de cemiyet-i beşeriyenin safahât-ı ibtidaiyesinden hukuk-ı tabiiye ve siyasiyeye benzer bir şey olmadığını tahkikata binaen arzemiş idim. Hayaldir, çünkü terakkiyât-ı medeniyenin [617] iddia olduğu gibi tesviye-i hukuka meyelânı ile beraber hiçbir vakit müsavatin bu derecesine vasil olamadığımız gibi evvelce arzettiğim bazı esbab-ı tabiiyeye binaen de maatteessüf istidadât-ı fitriye arasında o müsavata göremeyeceğiz. Hatta bilakis tekamül sayesinde, efrad arasındaki istidad farklarının gittikçe artmakta olduğunu da göstermiştim.

Şimdi anlaşıldı ki hükümetin menşei, en eski zamanlarda seyyid-i kavmdir. En kavî sebebi de harptir. Sonraları cemiyette taksim-i a'mâl vuku'una bir kişinin, velev ki seyyid-i kavim olsa dahi, tekmil umûru idareye kifayetsizliği sebebiyle onun vekillerinden teşekkül eden ekalliyettir. Bu ekalliyet ya muharebede muvaffak olan sergerdelerden veyahut seyyid-i kavmin huyişân ve akrabasından veyahut ruesa-yı ruhâniyeden teşekkül edegelmiştir. Sonraları yegane terakki,

milletin de herhangi sınıftan olursa olsun böyle bir ekalliyet-i mümtaze teşkil edebilmekteki iktidarını ve hakkını teslim etmek olmuştur.

Şimdi medeni memleketlerde hükümet, yine ekalliyet elindedir. Yalnız şu fark var ki o ekalliyetin bir kısmı zadeğândan, şurefâdan olmakla beraber bir kısm-ı diğeri de ümmetin evlad-ı mümtazesindedir. İşte o kadar! Olabilir ki ileride bütün bütün imtiyazât-ı sabıka ref^e edilir de bütün hükümeti teşkil eden ekalliyet-i mümtaze mütesavi hukuk-ı umumiyyeye malik olan milletin evlad-ı mümtazesinden teşekkül eder. Bu mümkün, fakat mümkün olduğu takdirde bu suret-i hükümet için dahi iki mülâhazamız var:

Evvela herkesin zannettiği demokrasi bu mudur acaba? Mesela fabrikada birkaç kuruluş gündelikle çalışan veyahut kuvvet-i yevmiyesini tedarik etmek için kendini telef edecek kadar vücudunu yoran ve binaenaleyh başka bir hizmete kabiliyeti olmayan binlerce ve yüzbinlerce sefil, biçare ve zavallı halka bu hakikatleri layıkıyla tefhim ettikten sonra: “İşte anlıyorsunuz ya! Kimin dirayet ve iktidarı varsa, o adam serkâra geçer, [618] siz gayet ahmak ve iktidarsız doğmuşsunuz. Hiçbir vakit hukuk-ı umumiye davasında bu mertebeye nail olamayacaksınız. Hatta kendi re’yinizle içinizden birini intihab etmeğiniz lazım gelince siz bile en muktedir, en becerikli olan arkadaşınızı intihab ediyorsunuz. Demek ki siz de bu hareketiniz ile bu hakikati zimnen tasdik ve teslim ediyorsunuz. Bu gibi kabiliyetten külliyyen mahrum olarak yaratılmış bulunmanızda bizim hiç dahlimiz yoktur. Ne yapalım! Talihinize küsünüz!” desek ve demokrat olarak bu adamların bizi tevkil etmesi için re’ylerine müracaat etmiş olsak acaba bir tek re’y kazanabilir miyiz? Yoksa üzerimize hücum edip de bizi alçaklıkla itham ederek tepelemeye teşebbüs eyledikleri zaman en evvel canımızı mı kurtarmaya çalışırız?

Veyahut bu hakikati bildiğimiz halde birtakım entrikacı rakiplerimizin alem-i siyasette bize galebesine meydan vermemek için o zavallı halka parlak yalanlar söyleyerek: “Biz demokratız! Hakim-i hakikî millettir. Millet demek sizsiniz. Fakat sizin uğraşmaya vaktiniz yok. Biz sizin hizmetkarlığınız ile müşerref olmak istiyoruz. Tamamıyla arzuunuza muvafakat ederek hareket eyleyeceğiz ve gâsıplarınıza karşı hukuk-ı sarihanızı müdafaa edeceğiz” demeye mecbur bulunsak acaba bize de yalancı ve rezil bir entrikacı, bir dolapçı tabirlerinden muvafık unvan bulunabilir mi? O halde ne yapalım? Hakikat böyle! Dünya böyle diyeceğiz. Ben zannedersem hakikatin öyle olduğunu söylemek daha iyidir.

Görüyoruz ki bir adam ne kadar akıllı olsa, başı dara sıkışınca ehline tevdi-yi umûr ediyor. Ve hamdolsun bir hakşinaslığa da fitraten meyli vardır. Sıkıca hasta olursa hemen hekime koşuyor. Menâfi-i maddiyesi tehlikeye uğrarsa derhal avukata müracaat ediyor ve bundan dolayı da hiç mahzun olmuyor. Umûr-ı siyasette neden böyle yapmasın? Ben kat’iyyen ümit ediyorum ki [619] herkes siyasiyâtın da tababet ve hukuk gibi hatta ondan daha ma’zul bir ilim mevzu’u olduğunu ve

öyle indî itikadâta ve hüsni-niyyete ve keyfe tâbi bulunmadığını öğrenecek kadar fikir ve terbiyece terakki ederse, hukuk-ı medeniyesine ait umûru kemal-i memnuniyetle şâyân-ı itimad bir dostuna tevdi edebilecektir.

Terbiyenin bu dereceyi bulması, vakta hırs ve emel gibi, tahakküm gibi fitraten inâiyet-i beşeriyede merkezi birtakım hissiyât-ı asliyeyi hükmen büsbütün bertaraf edemese bile cehalet ve kanaatsizlik ve itimadsızlık yüzünden vukua gelen birçok iğtişâşâtın önünü alabilecektir. Meşhur feylesof Schopenhauer, bu meseleyi bir kıyas-ı mukassem içine sokmuştur. Bu hususta şöyle beyan-ı fikr ediyor: “Milyonlarca halktan mürekkep bir milleti, arzusu hilafına idare etmek haksızlıktır. Fakat halk, daima nâ-bâliğ olmak hasebiyle kendini bizzat idareye muktedir değildir. Binaenaleyh onu arzusu hilafına idare edecek bir ekalliyet her zaman bulunacaktır.”

Benim mülâhazât-ı zâtiyemin Schopenhauer’unkinden ne kadar farklı olduğunu izaha hacet yoktur sanırım. Vakia millet dediğimiz ekseriyet, mümtaz olan ekalliyete nispetle daima nâ-bâliğ kalacaktır ve binaenaleyh öyle bir ekalliyet daima onu idare edecektir. Fakat yavaş yavaş terbiyenin, medeniyetin terakkisi ile bir millet efradı da ilm-i siyasetin hakayık-ı basîte ve umumiyesini öğrenebilecektir. Nitekim birçoklarını da öğrendi. Şimdi ancak terbiyesinde bir kusur var. Eğer fenn-i siyasetin ulûm-i hakikiyeden bir ilm-i ma‘zul olduğunu bilecek kadar malûmât-ı umumiyesi artarsa ve tabiplik ve avukatlıkta olduğu gibi bu gibi hadisât-ı içtimaiyede de muvaffakiyetle hall-i mesele edebilmek için hem bazı istidadâtın hem de bazı tecârib ve malûmâtın kat‘iyyen lüzumu olduğunu teslim edecek kadar terbiye görüp de insafi artarsa, neden arzusu hilafına bir ekalliyete tevdi-i umûr etsin? Bugün sıhhat-i şahsiye ve menfaat-i [620] âniyesi her ferd nazarında kendi hukuk-ı siyasiyesinden efdal ve akdemdir.

Canının, malının muhafazasını ehline tevdi etmekte hiç arzusuna muhalif bir hareket etmediği halde terbiye-i siyasiye nokta-i nazarından dahi zikrettiğim derece-i kemale vusulü farzolunduğu takdirde niçin isteye isteye salahiyettâr bir vekile menâfi-i medeniyesinin emr-i muhafazasını havale etmesin? Asrımızın en meşhur feylesoflarından John Stuart Mill, şu beyan ettiğim mülâhazât-ı zâtiyeyi böyle tafsilâtıyla ve tıpkı söylediğim gibi söylememiş ise de zannedirim ki sağ olup da görseydi, behemehal tasdik ederdi; çünkü umuma söylediği siyasi nutuklarda ve yazdığı makalelerde “behemehal idare-i siyasiyeyi elinize almayay çalışmayınız, ehlini bulup da ona tevdi etmeye çalışınız. Asıl marifet, intihab olunmakta değildir, bir iyi vekil intihab edebilmektedir” diyor ki benim tafsilen söylediklerimi musaddıktır.

5. Hükümetin Tekamülü

Bir kitlenin tekamülünde en birinci şart keyfiyet-i indirac (integration) ile tak-sim-i a‘mal vuku‘udur. Cemiyet-i beşeriye de bir âdî kitleye teşbih olunabilir. Onda dahi anasır ve eczâdan mürekkep bir vücud vardır. Yalnız cemiyet-i beşeri-yenin âdî bir kitleden şu farkı var ki; şekl-i zahirîsi nâ-muayyen olduğu gibi bi‘l-i-radet harekete kabiliyeti de vardır. Bir cemaat, bidayet-i teşekkülünde yeknesak görünür.

Mesela yine eski teşbihimize gelelim: Hayvan cemaatında ve onların aşağı sınıflarında erkek ile dişilik farklarından başka vech-i temayüz yoktur. Hatta daha aşağı sınıfa inerek erkeklik-dişilik farkı da kalkar. Evvelki “uskumru balığı sürü-sü” misalimizde böyle bir cemaat-ı hayvaniyenin askeri, hakimi, amesi, âmiri, memuru olamaz. Bunu tasavvur bile insana garip gelir. Fakat büyük hayvanlarda böyle değildir. [621] Mesela bir fil sürüsünde vazife-i içtimaiyenin oldukça tak-sim-i a‘male uğramış olduğu görülüyor. Bunlar geceleyin su içmeye veyahut yıkanmak için bir dereye müteveccih oldukları zaman yolları üzerinde tehlike olup olmadığını anlamak için (adeta bir istikşaf kavli gibi) en tecrübe-dide, ihtiyatlı ve ihtiyar olan efrad-ı cemaati ileriye sevk edip nöbetçi tayin ediyorlar; ve sürü ilerler iken yavruları orta yere alıp gençler ve kuvvetliler onların etrafında bir saf teşkil ettikleri halde en cesur ve en kuvvetlileri başta olarak gidiyorlar.

Bir maymun sürüsünde de hal böyledir. Hatta bunlar bir bahçeyi, bir tarlayı hayırsızlıkla yağma eder iken bir karakol nasb ediyorlar ki hîn-i tehlikede gürültü ederek hemcinslerine haber veriyor. Demek ki burada aynı cemaatin efradı arasında bazı vazifeler taayyün ediyor. İşte cemiyet-i beşeriyede dahi bidayet-i emrde cinsiyet ve ihtiyarlıkla gençlik farkından maada efrad arasında bir tefazul hasıl olmaya başlıyor ve en evvel muharebe var ise, bir reis vücuda geliyor. Herkes büyük tehlike karşısında menâfi-i umumiye için bi‘l-ittihad telif-i kuvâ eylemeyi, temin-i muvaffakiyet emrinde daha hayırlı ve faideli gördüğü için o reise itiba etmeyi bir mecburiyet olmak üzere telakki ediyor.

Şimdi burada ekseriyet bir reisin emrine tabiiyette mecburiyet gördüğü için cemaatin hayatı uğrunda bir maksad-ı mühim için, temin-i galibiyet emrinde âmir ve memur namıyla cemiyet ikiye ayrılmış oluyor, ki bu ilk tefazuldür. Fakat çok defalar bu itaati, bu merkezîyet-i idareyi muktezi olan hâl-i harbin mübeddil-i sükunet olması ile reisin de her türlü imtiyazâtından mahrum kaldığı görülüyor.

Mesela eskimo denilen akvam-ı şimaliyede hâl-i maişet umum için böyledir. Bu kavim mevki‘i, muhiti ve levazım-ı maişeti iktizasıyla balık avcısıdır ve bu av için pek bereketli menbalara malik gayet vâsi‘ bir sahada yaşıyor ve hariçten [622] başka bir kavim gelip de onun gıdasına, levazım-ı hayatiyetisine tasallut edemiyor. Lakin aynı derece-i vahşette bulunan sair kavimler de vardır ki onlar

da birbirine hemcivar olmak ve aralarında menâfi-i mütezade bulunmak hissi ile hâl-i harp az-çok daimî olur. Binaenaleyh bu halin iktizasından olarak bir reis-i daimîye ihtiyaçtan vareste bulunmak mümkün olamıyor.

Şu takdirce riyaset, evvela bir kişide mâdâme'l-hayat tahakküm ediyor, vefatından sonra yine böyle bir mevkiyi ihraz edebilmeye şâyân olacak kadar evsaf-ı lazıme hayiz bir kimse intihap olunuyor veyahut yararlıkları ile kendisini intihaba şâyân gösterenler riyaset-i kavmi ihraz ediyor ve muharebenin devamı müddetince kendisi de mevki'ini muhafaza ediyor. Şu kadar var ki diğer emsalinden farkı yalnız riyaseti ihraz edebilmek için lazım gelen evsafındadır. Yani daha cesur, daha kurnaz, daha kuvvetli ve daha atik olmasındadır.

Yoksa maişetçe, kıyafetçe daha henüz diğerlerinden farkı yoktur. O dahi gıdasını kendi arar bulur, kulübesini kendi yapar, silahını, sırtına giydiği postu kendi i'mal eder. Hülâsa şahsı için hizmetçileri ve vekilleri yoktur. Lakin bir müddet böyle devam ettikten sonra böyle bir reisin esnâ-yı riyasette zulüm ve gadri, diğerlerine tecavüzü kendisine hem kuvvet hem riayet kazandırıyor ve bu riyaset evladiyet suretinde teselsül etmeye başlıyor. Ve bu sayede de hanedan-ı hükümet teessüs etmeye başlıyor. Bittabi efrad-ı cemaat çoğaldıkça ve gerek yekdiğeriyle gerekse akvam-ı mücavere ile münasebâtı arttıkça o cemaatin muamelât-ı hayatiyesi de çoğalıyor, ondan maada teşettüt ediyor.

Reis bittabi bunların hepsine nezaret ve hirâset etmek vazifesiyle mükellef bulunduğundan hayat-ı içtimaiyenin her vadide aldığı muhtelif cereyanları istediği gibi tevcih ve idare ediyor. Bittabi kendisine itaat etmeyen bir adamı bizzat cezalandırdığı gibi ibadetlerde dahi en mühim rolü kendisi [623] icra ediyor. Ve eşhas-ı cemaatin her şeyine, her işine karışıyor. Hatta ticaret-i umumiyeyi kendi arzusu üzere istediği mihverde döndürüyor. Her şeyin fiyatını tayin ediyor. Fakat bunca muamelâta yavaş yavaş kendisinin kifayet edemeyeceği hiss olunmaya başlayınca reis, en ziyade itimad ettiği eşhasa kendi vezâifinin bir kısmını tefviz ederek vekiller tayin ediyor ki adeta bunlar kendisinin vükelâsıdır.

Reisin gitgide şeref ve haysiyeti arttığı gibi merasim-i teşrifâtiye dahi teşekkül ve teessüs ettiğinden bi'z-zarure umûr-ı âdiyeden keff-i yed ediyor. Tabiidir ki bu imtiyazât, mevki'ini tahkim ettiği gibi kuvvet-i zâtiyesini de artırdığından her ferd-i cemaate avanesinin yardımı ile de istediği gibi tahakküm edebildiğinden kendi işlerini görmemeye de başlıyor ve onları sair efrad-ı cemaate yaptırıyor.

İşte bir hükümet-i şahsiye ile onun a'yanı ve vükelası bu suretle teşekkül etmiş bulunuyor. Bir taraftan da zaten işe yaramayan zuefâ-yı cemaatten kadınlar, ihtiyarlar esnâ-yı harpte başka başka vazifeler ile çalışmaya mecbur tutulduklarından kimisi yiyecek-içecek taşıyor, kimisi hayvana bakıyor, kimisi de sınaatle meşgul oluyor. İşte bu vechile de tekml medeniyet-i hâzıranın üssü'l-esas olan sınaatin

en büyük âmilleri yani amele, erbab-ı ticaret u sınaat peyda oluyor, hatta bir mühim devre kadar, yani zamanımıza kadar yalnız vahşi değil bedeviyet mertebesine varmış kavimlerde dahi erkekler kat'iyen sınaatle takayyüd etmeyip harp ve darba müteallik oyunlar ile, riyazât ile silah, süngü, kılıç, kalkan kullanmak, ata binmek ile meşgul oldukları halde hayvana bakmak, süt sağmak, ekmek yapmak, un öğütmek, hamur yoğurmak, bez dokumak, çadır germek, hatta ormandan odun kesip getirmek gibi sınaât-ı medeniyenin en ibtidaî suretlerini arz eden hidemât-ı şakkanın kadınlara terk edilmiş olduğu görülmektedir. [624]

Amerika ve Amerika-yı şimal ve cenubu ve Avusturalya'nın bizim ile muasır olan birçok akvam-ı vahşiyesinde harp olmadığı zamanlar, yaz-kış erkekler kemal-i istirahatle oturdukları halde kadınlar çıplak ve hatta pek soğuk zamanlarda bile denize dalıp titreye titreye midye alıyorlar. Ve onları kendileri yemeyip kemal-i dikkat ve takayyüd ile erkeklerine takdim ediyorlar, bu hal görülmüştür.

Hatta zamanımızda da Anadolu'nun ekserinde en sıkıntılı, en takat-fersâ işleri yapan kadınlardır. Erkekler tembel tembel kahvelerde oturur. Şimdi buradan anlaşılıyor ki cemaat-i kadîme tarif ettiğimiz yukarıdaki son safhaya gelince birtakım taksim-i a'male uğruyor. Hizmetler yavaş yavaş taayyün ediyor ve hizmetlere göre de sınıflar teşekkül ediyor. Fakat bunların cümlesine reis-i kavim hem bizzat ve 'alâ tariki'l-icmal hem de vükelasıyla 'alâ vechi't-tafsil nezaret ediyor. Sonra sonra o cemaatin hayatını ve saadetini münhal olan tehlike-i hariciyeye yani düşman tecavüzüne karşı lazım gelen tedâbir ile dahilî intizamına hâlel getiren avârıza karşı icap eden takayyüdât birbirine benzemeyecek bir hale geldiğinden bunun icrasında da bir fark ve ona göre de sınıflar teşekkül ederek kuvve-i icraiye, kuvve-i harbiye, kuvve-i adliye ve inzibatiye yekdiğerinden ayrılıp vezâif daha muayyen ve daha ziyade mahdud ve müessir oluyor.

Cemaatin münasebât-ı hayatiyesinde levazım-ı maddiyenin de birtakım cereyanlara ve ona göre idare vazifesinde tenevvüâta meylettği görülüyor. Yani ticaret münasebâtında taksim-i a'mal oluyor. Maneviyâtını ve itikadını idare hususunda da bir şube teşekkül ediyor ve papaz güruhu buna memur oluyor. Fakat yine reisin vekilleri olmak üzere kalıyorlar. Reisin satvet ve kudreti bu gibi vesâit ile tezayüd edip kahr ve zulmü arttıkça kutsiyeti de tabii olarak o korku ile arttığından kendisinin menşei [625] hakkında birçok hurafât, birçok itikadât-ı batıla dahi vücut buluyor. Artık onu bir insan olarak değil, dağların ruhu, semanın oğlu, güneşin timsali veyahut biraderzadesi olmak üzere kabul ediyorlar ve herkesçe böyle batıl bir itikat teessüs ediyor.

Diğer taraftan da efrad-ı cemaatin yekdiğeriyle münasebeti, maişet-i umumiyece bir muamele-i mahsusaya vücut verdiğinden o muamele bir nizam altına gire gire mütehakkim olmaya başlıyor. İşte "sünen-i akvam" ve "teamül-i kadîm" ve "âdât" namlarıyla teessüs eden hükümet-i gayr-ı cismaniye dahi bu suretle birle-

şip hükümet-i cismaniye ve ruhbanıye ve askeriye-yi yed-i zâtiyesinde cem‘ etmiş olan reisin kuvve-i kakhârânesini tezyid ediyor. Bu derece kavî, bu derece kâhîr, bu derece kutsî, bu derece ma-fevka’l-beşerî bir haysiyet kazanarak diğer insanlara benzemeyecek derecede tahavvül etmiş olan reis, kuvve-i icraiye itibariyle bazı tabirât-ı mahsusaya sebep-i mahz oluyor.

Mesela ceza ve zecr hususunda bir itikad-ı mahsusa vücut veriyor: En büyük kabahat, en büyük günah, en büyük cinayet reisin şahsına hürmetsizlik oluyor. En büyük isyan da emrini icra etmemek veyahut dediği yola gitmemek oluyor. İşte hâlâ zamanımızda medeniyeti ile müftechir olan birçok akvamın bilcümle muamelât-ı hayatiyesini idare ve hukukunu temin eden kanunnamenin baş tarafında nazar-ı dikkati celbeden madde budur. Yani reis; zaten, aslen, haseben ve neseben mukaddestir. Zîr-i destan addettiği sürüler ile insanlardan fitraten âlî ve büsbütün başka bir adamdır. Ona riayetsizlik her türlü günahların, fezahetlerin, haksızlıkların büyüğüdür. Kendisi Allah’ın vekili olduğu için evâmir-i ezeliye-i ilahiyeyi icraya memurdur ve herkes ondan mesul olduğu halde o ancak Allah’tan mesuldür.

İşte şimdiki imparatorlardan birisi tek mil ahalinin hukukunu payimal [626] ettiği zaman bî-muhâbâ böyle bir iddiada bulunabilmiş ve bu iddialarına delil olmak üzere dahi bir milyon tüfenkli ileriye sürebilmiş olduğu için bir kimse bu davanın mantıksızlığını ispata cüret edememiştir. Lakin bugün Spencer’ın dediği gibi hukuk ve hürriyetini zor ile istihsal etmiş ve tanıttırılmış olan hakikaten medeni memleketlerde ruesâ-yı hükümet, Allahlığını veyahut Allah’ın vekili olmak haysiyetini ve o haysiyet-i gayr-ı müselleminin gasp ettiği evsaf-ı mukaddeseyi külliyyen kaybetmiştir. Bugün kendisine ancak bir adam nazarıyla bakılmaktadır.

Hatta Spencer diyor ki: “biz, yani ahali onların pek çoğunu mevkilerinden indirip şâyân oldukları vechile muameleye tabi tutmakla ruesâ-yı kavme bizim isnad ettiğimiz kuvvet ve haysiyetten başka bir haysiyet ve kudrete onların malik olmadıklarını ispat ettik ve onların Allah değil, bizim kuvvetimize istinaden o mevkiye geçmiş aciz bir mahlûk olduklarını gösterdik” diyor.

Şimdi tek mil insaniyet tarihini aşağıdan yukarı silsileten tettebbu edip de cemaatin vech-i tekamülünü ve o esnada vezâif-i uzviye ve icraiesince hasıl olan taksim-i a‘malî nazar-ı hikmetle tettebbu edersek görürüz ki; hükümetin sebep-i teşekkülü ale’l-ekser zannolunduğu gibi tesis-i adl değil, lüzum-ı harptir. Ona da sebep tehlike-i tecavüz endişesi ve ondan mütevellit olan hiss-i tehaffuz ve müdafaadır.

Muharebe iğtişâşâtının devamı dahi reisin tahakkümü ile hükümetin kıvamına bâis-i mahz olmuştur. Yavaş yavaş evladına intikali, hanedan-ı hükümdâriyi vücuda getirmiş ve bu âna kadar funun-ı içtimaiyenin henüz mevcut olmaması ve hikmetin mâba‘de’t-tabiyyât dairesinden çıkıp da ahval-i içtimaiye ve siyasiye

ve umûr-ı tabiiye sahasında hakk-ı beşere tevcih-i tefahhusât edememesi yüzünden hükümetin ve hükümdarın menşei hakkında doğru bir fikir hasıl olamamış ve kuvvet ve azamete karşı insanın fitratında daima havf ve dehşet ve onun neticesinde de tamamî-yi itaat istidadı [627] olduğundan hükümeti her zaman takdis ve hükümdarını te'lih etmekten insanlar fâriğ olamamışlar.

Lakin bugün etnografya yani milel-i muhtelifenin ahval ve âdât, kavanin ve ahlakını, hurafât ve itikadâtını mevzubahis eden fen ve bilhassa fûnun-ı içtimaiye, bu mesele-i mühimmeyi parmağına dolayarak hakkıyla tettebbu etmiş olduğundan artık hükümetin ne vechile teşekkül etmiş olduğu ve sonra sonra fûnun ve sınaatin bahsettiği saadet ve refah sayesinde emniyet ve selamet-i umumiyenin nasıl olup da en büyük bir servet haysiyetini kazandığını göstermiş ve sulh u salâhın ibka ve idamesi lüzumunun en büyük vazife, en büyük hak gibi telakki edilmesi lazım geldiğini meydana koymuştur.

Vaktiyle hükümet, efradın tekmil hususât-ı hayatiyesini idareye kendisince salahiyet görüyor iken evvela muamelât-ı ticariye, sonra sınaat, sonra terbiye ve itikad hususunda halkın, hükümete karşı nasıl hak kazanıp da o salahiyeti elinden aldığını bize yine fûnun-ı içtimaiye anlatıyor ve esbab-ı mucibesıyla avamil-i içtimaiyesini de tayin ediyor. Fazla olarak bu tetkikât-ı ilmiyeden bir mühim faide de tahsil ediyoruz. O da hükümetin ve halkın hukuk ve vezâifini, icraât-ı hükümette salahiyetin nereye kadar varabildiğini, hülâsa hükümetin saha-yı icraiyesini ve mahiyetini bize ahsen-i vech üzere bildirmesidir.

-Hitam-

Edirne Mebusu
Rıza Tevfik [628]

